

Protocol voorkomen van en omgaan met agitatie, agressie en geweld

Vaststelling CvB 11-02-2026

Instemming GMR's	02-02-2026
Vaststelling college van bestuur	11-02-2026

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1: Inleiding	4
1.1 Inleiding	4
1.2 Doel van dit document	4
1.3 Wettelijk kader	4
1.4 Relatie met andere beleidsdocumenten	5
1.5 Opbouw	5
Hoofdstuk 2: Richtlijnen voor het begrijpen van en omgaan met gedrag	6
2.1: Hoe begrijpen wij gedrag?	6
Polyvagaaltheorie	6
Emotionele basisbehoeften	6
Zelfdeterminatietheorie (ZDT)	8
Belang van herstel: Nieuwe Autoriteit en Geweldloos Verzet	8
2.2 Hoe handelen wij bij gedrag bij Ozeo: het Crisis(ontwikkelings)model	9
Overzicht fases en gedragsniveaus groen, oranje, rood, paars	10
Overzicht hoe te handelen als professional bij groen, oranje, rood en paars gedrag	11
Overzicht hoe te handelen als professional tijdens het herstel	13
Hoofdstuk 3: Fysiek beperkend handelen	14
3.1 Definitie fysiek beperkend handelen	14
3.2 Afspraken in het geval van fysiek beperkend handelen	14
Hoofdstuk 4: Registratie van incidenten en nazorg	16
4.1 Stappenplan nazorg	16
4.2 Registratie van incidenten	17
4.3 Dataverzameling en analyses door school met betrekking tot incidenten	17
Hoofdstuk 5: Beleidsmatige afspraken organisatie en professionalisering	18
5.1 Afspraken	18
5.2 Samenwerking zorginstellingen	18
5.3 Communicatie met ouders	18
5.4 Professionalisering	18
5.5 Rol veiligheidscoaches	19
5.6 Klachten	19
5.7 Evaluatie van dit protocol	19
Bronnenlijst	20
Bijlagen	21
Bijlage 1: Gedragskenmerken	21
Bijlage 2: Voorbeeld signaleringsplan	24
Bijlage 3: Werkinstructie "vastpakken-vasthouden-loslaten" Inclusief de verdeling van rollen en taken en de beschrijving van grepen	25

Hoofdstuk 1: Inleiding

1.1 Inleiding

Binnen Ozeo zetten wij ons in voor het realiseren van een veilig en pedagogisch verantwoord klimaat voor zowel leerlingen als medewerkers. Leerlingen in het gespecialiseerd onderwijs hebben regelmatig te maken met ontwikkelings- of gedragsproblemen, wat tot gevolg heeft dat het creëren van een veilige (leer)omgeving specifieke aandacht vereist. Een veilige omgeving vormt een essentiële voorwaarde voor leerlingen om te kunnen leren, zich te ontwikkelen en positieve relaties aan te gaan. Agressief of gewelddadig gedrag kan de veiligheid, het leerproces en de onderlinge verhoudingen negatief beïnvloeden. Daarom is het van groot belang dat wij binnen Ozeo op een professionele, consequente en empathische wijze met dergelijk gedrag omgaan.

Om te verduidelijken wat er onder agressief en gewelddadig gedrag wordt verstaan, worden de definities hieronder uitgewerkt:

- Agressief gedrag: Het betreft hier verbale en milde fysieke uitingen die direct tegen de ander persoonlijk/dreigend gericht zijn en vijandig van aard zijn. Het wordt dan ook altijd als onplezierig, niet gewenst door de ander ervaren, het roept vaak spanning op en het maakt allerlei emoties los (angst, machteloosheid, boosheid). Dit gedrag heeft verder als kenmerk dat het voorbij acceptabele grenzen gaat, in de context waarin het gedrag zich voordoet. Echter in deze fase is er nog geen sprake van (het dreigen met) fysieke handelingen die direct tegen de omgeving en/of de ander gericht en vijandig van aard zijn.
- Gewelddadig gedrag: Het betreft hier (het dreigen met) fysieke handelingen die direct tegen de omgeving en/of de ander gericht en vijandig van aard zijn. Het gaat bij fysieke agressie gericht op personen om direct tegen het lichaam van de ander bedoeld gedrag, met de bedoeling de ander (al dan niet opzettelijk) lichamelijk schade toe te brengen, of het vernielen van spullen van anderen, de afdeling, het instituut, de school, het gebouw etc.

Agressief en gewelddadig gedrag ontstaat niet altijd door een bewuste keuze, maar is vaak een reactie op spanning, onmacht of een gevoel van onveiligheid dat voortkomt vanuit angst. Het is relevant om de mogelijke oorzaken van gedrag te onderzoeken en het gedrag goed te begrijpen. Daarnaast is het belangrijk om te signaleren welk gedrag wordt vertoond en hoe hiermee wordt omgegaan. Door op een bewuste en zorgvuldige manier te reageren, kunnen spanningen worden verminderd en agressie en geweld zoveel mogelijk worden voorkomen.

1.2 Doel van dit document

Het doel van dit document is het bevorderen van een veilig pedagogisch klimaat binnen Ozeo. We bieden inzicht in agressief en gewelddadig gedrag en reiken praktische handvatten én kaders aan voor het professioneel omgaan met deze situaties, zodat incidenten zoveel als mogelijk worden voorkomen en er indien nodig op een passende manier kan worden opgetreden.

1.3 Wettelijk kader

Er is geen specifieke wet die het omgaan met agressie en geweld c.q. het fysiek beperkend handelen op school regelt. Wel zijn verschillende wetten van toepassing:

- Wet Veiligheid op school: iedere school moet een veiligheidsbeleid voeren om de fysieke en psychische veiligheid van eenieder op school te waarborgen.
- Arbowet: er staat beschreven dat een werkgever zorgplicht heeft voor de werknemers, bijvoorbeeld om psychosociale arbeidsbelasting te voorkomen en te beperken. De

werknemer is verplicht hiertoe maatregelen te nemen om de werknemers te beschermen, voor te lichten en te zorgen voor adequate nazorg.

- Grondwet: in Artikel 11 staat dat ieder het recht heeft op lichamelijke onaantastbaarheid (zelfbeschikkingsrecht), tenzij de Wet anders bepaald.
- Wetboek van Strafrecht:
 - Artikel 282 lid 1: iemand fysiek in bedwang houden is een strafbaar feit. Het wordt namelijk gelijkgesteld met wederrechtelijke vrijheidsberoving.
 - Artikel 41 lid 1: in sommige gevallen is iemand niet strafbaar, namelijk als uit noodweer is gehandeld.
- Wet Zorg en Dwang: deze wet regelt de rechten bij onvrijwillige zorg of – opname van mensen met een verstandelijke beperking of dementie. Binnen de schoolsituatie zou deze Wet van toepassing kunnen zijn, maar alleen in uitzonderlijke gevallen waarbij zorgmedewerkers betrokken zijn.

Hoewel het hier niet gaat om een wet, is het wel van belang om te noemen dat bij het maken van dit protocol gebruik is gemaakt van de Richtlijn Fysiek en/of vrijheidsbeperkend handelen in het onderwijs 2023, ontwikkeld door de Sectorraad Gespecialiseerd Onderwijs (SBO) en de PO-Raad. Deze richtlijn helpt scholen om afspraken te maken in protocollen, gebaseerd op bouwstenen zoals proportionaliteit, communicatie en nazorg, met als doel de veiligheid te waarborgen en het minst ingrijpende middel te kiezen bij onveilige situaties.

1.4 Relatie met andere beleidsdocumenten

Dit document is een protocol dat hoort bij het veiligheidsplan van Ozeo.

1.5 Opbouw

In hoofdstuk 2 lichten we toe welke richtlijnen we binnen Ozeo hanteren voor het begrijpen van en omgaan met gedrag. Hoofdstuk 3 behandelt de richtlijnen die Ozeo toepast met betrekking tot fysiek beperkend handelen. Vervolgens komen in hoofdstuk 4 de registratie van incidenten en het bieden van nazorg aan bod. Tot slot worden de beleidsmatige afspraken besproken in hoofdstuk 5. Het protocol wordt afgesloten met een bronnenlijst.

Hoofdstuk 2: Richtlijnen voor het begrijpen van en omgaan met gedrag

In het eerste gedeelte (paragraaf 2.1) van dit hoofdstuk staat het begrijpen van gedrag centraal, met specifiek aandacht voor agressief en gewelddadig gedrag. Ook wordt stilgestaan bij het belang van herstel na een agressie- of geweldsincident.

In paragraaf 2.2 wordt besproken hoe te handelen bij gedrag, waarbij expliciet aandacht is voor agressief en gewelddadig gedrag. Aan de hand van het crisismodel wordt uitgewerkt hoe gedrag vroegtijdig gesignaleerd kan worden en hoe escalatie kan worden voorkomen.

Dit hoofdstuk biedt houvast om in moeilijke situaties professioneel, pedagogisch en afgestemd te handelen. Zo kan er samen gezorgd worden voor een omgeving waarin leerlingen én medewerkers zich veilig en ondersteund voelen, ook wanneer de spanning oploopt.

2.1: Hoe begrijpen wij gedrag?

In de wetenschap bestaan verschillende samenhangende theorieën die helpen om gedrag te begrijpen, ook wanneer dat gedrag zich uit in agressie of geweld. Agressief of gewelddadig gedrag ontstaat zelden uit het niets, het is vaak een reactie op ervaren onveiligheid of on vervulde basisbehoeften. Om dergelijk gedrag beter te kunnen duiden en er effectief op te reageren, is inzicht nodig in wat mensen nodig hebben om zich veilig, verbonden en gemotiveerd te voelen. De eerste drie hieronder genoemde theorieën bieden samen een wetenschappelijk kader om agressie en geweld niet uitsluitend als probleemgedrag te zien, maar als een signaal van onveiligheid of on vervulde basisbehoeften. De daaropvolgende theorie benadrukt het belang van herstel na agressief of gewelddadig gedrag.

Polyvagaaltheorie

Volgens de polyvagaaltheorie van Stephen Porges (2011) scant het zenuwstelsel voortdurend de omgeving op signalen van (on)veiligheid. Wanneer een leerling zich veilig voelt, komt het zenuwstelsel in de zogenaamde sociale betrokkenheidsmodus. In deze modus is er ruimte voor contact, leren, regulatie en ontwikkeling. Wanneer de leerling echter onveiligheid ervaart, schakelt het zenuwstelsel over naar een toestand van stress: vechten, vluchten, bevriezen of fawnen (pleasen). Agressief of gewelddadig gedrag kan hierbij worden gezien als een stressreactie van het zenuwstelsel dat zich bedreigd voelt. Dergelijk gedrag is dus doorgaans niet een bewuste keuze van de leerling, maar een uiting van onderliggende spanning of onvermogen om met een situatie om te gaan. Wanneer het zenuwstelsel van een leerling in de stressmodus verkeert, worden leerprocessen en verbinding belemmerd. Voor effectief leren is het daarom noodzakelijk dat het zenuwstelsel van leerlingen zich in een staat van veiligheid bevindt.

Emotionele basisbehoeften

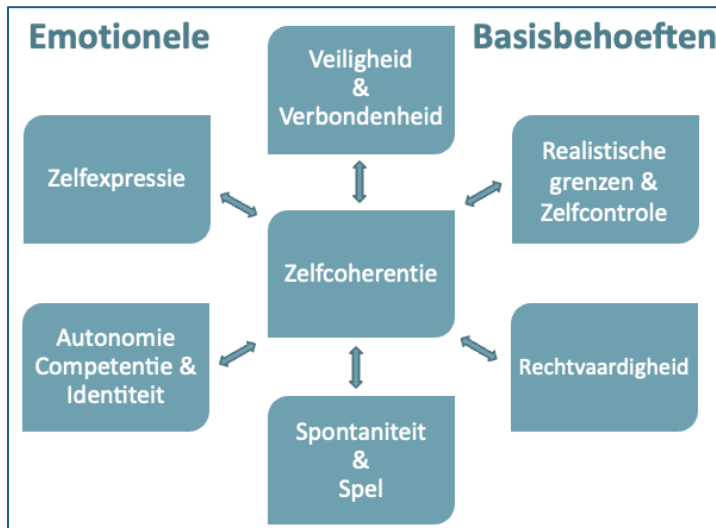
Het model van de vijf emotionele basisbehoeften (Young, Klosko & Weishaar, 2003) helpt om gedrag, ook agressief of gewelddadig gedrag, te begrijpen vanuit onderliggende behoeften, in plaats van enkel te reageren op wat zichtbaar is. De vijf emotionele basisbehoeften zijn:

1. Veilige hechting aan anderen
2. Autonomie, competentie en gevoel van identiteit
3. Vrijheid om geldige behoeften en emoties te uiten
4. Spontaniteit en spel
5. Realistische grenzen en zelfbeheersing.

Recente theorievorming in de internationale schematherapie (Arntz e.a., 2021) heeft het bestaande raamwerk van emotionele basisbehoeften uitgebreid en verfijnd. Dit nieuwe model bouwt voort op de vijf basisbehoeften van Young e.a. (2003), maar gebruikt deels andere termen en voegt twee belangrijke behoeften toe: rechtvaardigheid en zelfcoherentie.

Dit leidt tot de volgende zeven emotionele basisbehoeften:

1. Veiligheid & verbondenheid
2. Zelfexpressie
3. Autonomie, competentie & identiteit
4. Spontaniteit & spel
5. Realistische grenzen & zelfcontrole
6. Rechtvaardigheid
7. Zelfcoherentie

Afbeelding 1: Model van de zeven emotionele basisbehoeften

Wanneer niet aan de emotionele basisbehoeften wordt voldaan, kunnen gevoelens van spanning, onbegrip of onveiligheid ontstaan. In sommige gevallen kan dit leiden tot agressief of gewelddadig gedrag. Het is daarom van belang om bij dergelijk gedrag te kijken naar de behoefte achter het gedrag, in plaats van alleen naar de gedragsuiting zelf, en te onderzoeken wat de leerling nodig heeft om zich weer veilig en verbonden te voelen. Bij het werken met de zeven pedagogische basisbehoeften is het belangrijk rekening te houden met individuele kenmerken. De mate waarin een basisbehoefte een rol speelt of voorliggend is, kan verschillen per persoon en wordt beïnvloed door factoren zoals sociaal-emotionele ontwikkeling, cognitieve mogelijkheden, hechtingservaringen, trauma, ASS of andere individuele kenmerken.

Op langere termijn kunnen on vervulde emotionele basisbehoeften leiden tot disfunctionele schema's: hardnekkige patronen van gedachten, gevoelens en gedragingen die gedrag beïnvloeden en versterken. Voorbeelden van zulke schema's zijn:

- Verwerping of verlatenheid: het gevoel van niet welkom of niet waardevol zijn
- Gebrek aan autonomie of controle: het gevoel geen invloed te hebben op het eigen leven
- Overmatige afhankelijkheid of onderwerping: het idee altijd te moeten voldoen aan de wensen van anderen om erkend te worden

Wanneer een schema wordt geactiveerd, bijvoorbeeld door een conflict in de klas, kan dit leiden tot stress, spanning of agressief gedrag. Gedrag is zo een uitdrukking van onderliggende schema's en on vervulde behoeften. Het ondersteunen van de juiste basisbehoefte kan helpen schema's te reguleren en gedrag positief te beïnvloeden.

Zelfdeterminatietheorie (ZDT)

De zeven emotionele basisbehoeften sluiten aan bij de Zelfdeterminatietheorie (ZDT) van Deci en Ryan (1985), een internationaal erkende motivatietheorie binnen onderwijs, psychologie en pedagogiek. Volgens deze theorie heeft ieder mens drie fundamentele psychologische basisbehoeften: autonomie, competentie en verbondenheid. Wanneer in deze behoeften wordt voorzien, voelen mensen zich gemotiveerd, veerkrachtig en verbonden met hun omgeving. Wanneer deze echter langdurig worden gefrustreerd, kan dit leiden tot frustratiegedrag, waaronder ook agressief of gewelddadig gedrag.

In afbeelding 2 is de relatie tussen de zeven emotionele basisbehoeften en de drie fundamentele psychologische basisbehoeften te zien, waarbij ook wordt weergegeven wat een leerling per basisbehoefte nodig heeft en wat de omgeving kan doen.

Emotionele basisbehoefte	Relatie met ZDT	Wat het betekent	Wat een leerling nodig heeft	Wat de omgeving kan doen
Veiligheid & Verbondenheid	Verbondenheid	Zich veilig en verbonden voelen	Relatie, nabijheid, positieve aandacht	Veilige sfeer, stabiele routines, warme interactie
Zelfexpressie	Autonomie	Zichzelf kunnen laten zien in denken, voelen en handelen	Ruimte om gevoelens en ideeën te uiten	Keuzevrijheid, open communicatie, waardering van inbreng
Autonomie, competentie en identiteit	Autonomie & competentie	Keuzes kunnen maken, succes ervaren en zichzelf mogen zijn	Invloed, uitdaging op niveau, duidelijke verwachtingen, constructieve feedback	Structuur met keuzeruimte, feedback gericht op groei
Spontaniteit & spel	Autonomie	Ontspanning, plezier en creativiteit ervaren	Mogelijkheden voor ontdekken, plezier en creativiteit. Vrijheid van druk	Bied ruimte voor humor, beweging en creativiteit
Rechtvaardigheid	Verbondenheid & autonomie	Eerlijkheid, duidelijkheid en gelijke behandeling ervaren	Transparantie en gelijke kansen	Consistent handelen, duidelijke uitleg en eerlijke regels
Realistische grenzen & zelfcontrole	Competentie	Ontwikkelen van zelfregulatie binnen duidelijke, voorspelbare kaders	Overzicht, voorspelbaarheid, begeleiding bij regulatie	Heldere grenzen, voorspelbare afspraken, coaching in zelfsturing
Zelfcoherentie	Autonomie	Ervaren van samenhang tussen waarden, keuzes en gedrag	Reflectie en bevestiging van identiteit	Reflectiemomenten, waarderende gesprekken, ondersteuning bij doelvorming

Afbeelding 2 Theorieën basisbehoeften praktisch uitgewerkt naar wat een leerling nodig heeft / wat de omgeving kan doen

Belang van herstel: Nieuwe Autoriteit en Geweldloos Verzet

Een veilig klimaat vraagt niet alleen om het voorkomen van escalaties, maar ook om actief herstel van vertrouwen en veiligheid na een agressie- of geweldsincident. Vanuit de theorie van Nieuwe Autoriteit en Geweldloos Verzet (Omer, 2004) staan niet straf of vergelding centraal, maar het opnieuw opbouwen van de relatie, het herstellen van veiligheid en het versterken van vertrouwen. De kern ligt in het zichtbaar aanwezig blijven als professional, ook nadat de spanning is gezakt, zodat de leerling ervaart dat de relatie niet verbroken is ondanks het vertoonde gedrag.

Het herstelproces vraagt van de professional om nabij en duidelijk te zijn. Het incident mag benoemd worden, maar zonder te veroordelen of de leerling af te wijzen. Daarmee wordt een belangrijke pedagogische boodschap uitgedragen: agressief gedrag wordt niet geaccepteerd, maar de leerling als persoon blijft altijd welkom. De terugkeer in de klas kan bijvoorbeeld beginnen met een korte, rustige bevestiging: "Fijn dat je weer terug bent. We gaan het samen opnieuw proberen." Door een dergelijke houding wordt de spanning niet opnieuw aangewakkerd en ontstaat er ruimte om later, in een rustig moment, in gesprek te gaan over wat er is gebeurd.

Vanuit Geweldloos Verzet is het belangrijk dat de professional stevig en duidelijk aangeeft dat agressie niet getolereerd wordt, maar dat dit zonder tegen-agressie gebeurt. Dit vraagt om zelfbeheersing en het vermogen om te begrenzen zonder de-escalatie te ondermijnen. De nadruk ligt op herstel boven straf: het gedrag wordt niet onbesproken gelaten, maar er wordt gezocht naar mogelijkheden voor de leerling om verantwoordelijkheid te nemen. Dit kan variëren van het aanbieden van excuses tot het bijdragen aan herstel van de verstoorde situatie in de groep. Zo leert de leerling dat zijn of haar gedrag impact heeft, maar ook dat er altijd mogelijkheden zijn om het vertrouwen te herstellen.

Herstel na een incident is nooit een eenzijdig proces. De professional staat niet alleen, maar maakt deel uit van een steunend netwerk: collega's, schoolleiding en waar passend ook ouders. Deze gezamenlijke aanwezigheid laat zien dat er een breed gedragen en consequente lijn wordt gevolgd. Het voorkomt dat de leerling volwassenen tegen elkaar kan uitspelen en vergroot de voorspelbaarheid en veiligheid binnen de school.

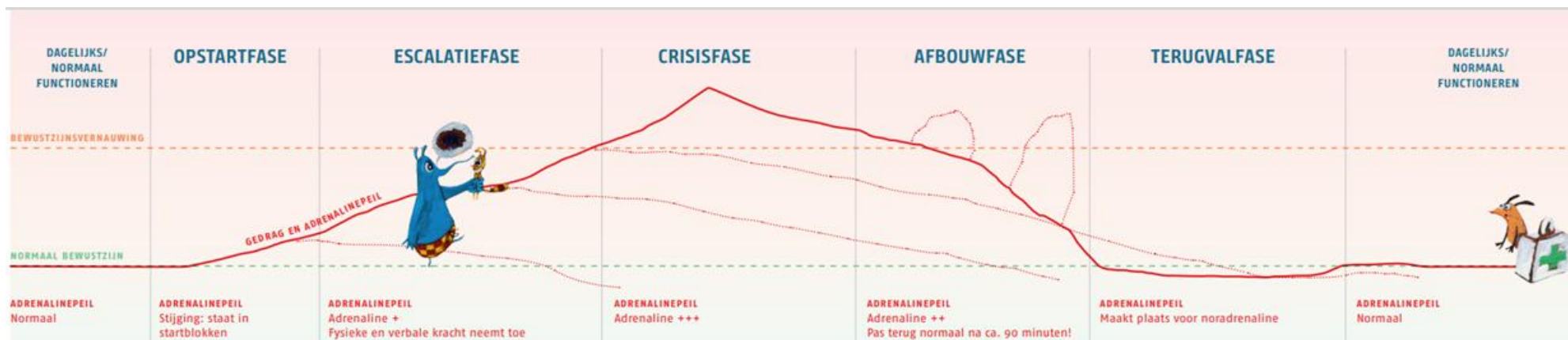
Door herstel vanuit de principes van Nieuwe Autoriteit en Geweldloos Verzet vorm te geven, wordt het pedagogisch klimaat versterkt. Leerlingen leren dat fouten en incidenten onderdeel zijn van het proces, maar dat agressie en geweld nooit de oplossing zijn. Het uitgangspunt is steeds: de relatie blijft bestaan, grenzen worden duidelijk aangegeven en er is altijd ruimte voor herstel.

2.2 Hoe handelen wij bij gedrag bij Ozeo: het Crisis(ontwikkelings)model

Het Crisisontwikkelingsmodel wat gebruikt wordt door [ICOPA](#), een kennis- en expertisecentrum rond grensoverschrijdend en agressief gedrag, is een hulpmiddel om escalerende situaties tijdig te herkennen en effectief te beheersen. Het model biedt inzicht in de verschillende fasen van een crisis en hoe hierop passend gereageerd kan worden. Door deze fasen te herkennen en ook eigen reactiepatronen daarin te begrijpen, wordt de kans vergroot om een crisis te voorkomen. In elke fase zijn een goede kennis van de doelgroep en de bijbehorende problematiek essentieel. Daarnaast zijn traumasensitief werken, een goede samenwerking tussen professionals en het creëren en behouden van een positief klimaat belangrijke randvoorwaarden.

Het Crisisontwikkelingsmodel wordt binnen Ozeo gekoppeld aan het CRISIS-model van MAX Support. Dit model gaat uit van vier gedragsniveaus, aangeduid met kleuren. Deze kleuren fungeren als signaalkleuren voor gedrag en helpen professionals om in te schatten in welke fase een leerling zich bevindt, en hoe daarop gepast te reageren (zie afbeelding 3). Het doel is om gedrag tijdig te herkennen, te benoemen en adequaat te reageren met als uiteindelijk doel: de-escalatie. Binnen Ozeo worden medewerkers getraind om volgens dit model te werken (zie ook hoofdstuk 5: *Beleidsmatige afspraken*).

Overzicht fases en gedragsniveaus groen, oranje, rood, paars

Afbeelding 3: Overzicht fases Crisis(ontwikkelings)model

1. **Dagelijkse situatie/normaal functioneren:** er is sprake van een stabiele situatie. De persoon heeft een gevoel van controle en grip op de situatie. De motorische spanning, de stem en de interactiepatronen zijn 'normaal'.

= Groen: Assertief gedrag

Assertief gedrag is het opkomen voor jezelf om een bepaald doel te bereiken, maar wel op zo'n wijze dat tevens de eigen en andermans rechten en plichten gerespecteerd worden.

2. **Opstartfase:** er is spanning zichtbaar, bijvoorbeeld in de vorm van verhoogde motorische onrust, enige stemverheffing of (passief) verzet.

= Oranje: Agitatie (onrustig, geïrriteerd)

Agitatie is gedrag dat gekarakteriseerd wordt door een zekere mate van opgewondenheid, prikkelbaarheid en spanning, met snel wisselende niveaus van psychomotorische activiteit. Agitatiagedrag kun je dus vooral visueel waarnemen. Agitatiegedrag is niet dreigend gericht op personen.

3. **Escalatiefase:** controleverlies is kenmerkend. De stress wekt de stressreactie van het lichaam op. De cortisol en adrenaline productie nemen toe en maken het lijf klaar voor de flight/fight respons. Dit is zichtbaar in grotere motorische onrust, het stem verheffen en steeds sneller spreken. Het gedrag raakt ontremd, omdat de controle over de emoties steeds lastiger wordt. Angst of woede worden steeds groter. In deze fase is bovendien te merken dat de persoon steeds minder in staat is om te luisteren. Bewustzijnsvernaauwing neemt toe.

= Rood: Agressief gedrag (verbaal of dreigend)

Het betreft hier verbale en milde fysieke uitingen die direct tegen de ander persoonlijk/dreigend gericht zijn en vijandig van aard zijn. Het wordt dan ook altijd als onplezierig, niet gewenst door de ander ervaren, het roept vaak spanning op en het maakt allerlei emoties los (angst, machteloosheid, boosheid). Dit gedrag heeft verder als kenmerk dat het voorbij acceptabele grenzen gaat, in de context waarin het gedrag zich voordoet. Echter in deze fase word jij nog niet fysiek beschadigd.

4. **Crisisfase:** er is sprake van controleverlies. Dit betekent dat er sprake kan zijn van (ernstig) gevaar voor zichzelf of voor een ander. De leerling laat forse motorische onrust zien en (het dreigen met) verbaal- en mogelijk fysiek grensoverschrijdend of agressief gedrag.

= Paars: *Fysiek gewelddadig gedrag*

Het betreft hier (het dreigen met) fysieke handelingen die direct tegen de omgeving en/of de ander gericht en vijandig van aard zijn. Het gaat bij fysieke agressie gericht op personen om direct tegen het lichaam van de ander bedoeld gedrag, met de bedoeling de ander (al dan niet opzettelijk) lichamelijk schade toe te brengen, of het vernielen van spullen van anderen, de school, het gebouw etc.

5. **Afbouwfase:** het is zichtbaar dat de leerling weer langzaam de controle terugkrijgt over het gedrag. Het lijf beschikt op dat moment echter nog een grote hoeveelheid adrenaline, waardoor de hoge fysieke- en psychische paraatheid nog tot anderhalf uur na de crisis voortduren. Nabijheid bieden en beperking van de communicatie werken ondersteunend. Risico op een nieuwe escalatie is nog aanwezig, dus het is te vroeg om het over de oorzaak van de crisis te hebben.
6. **Terugvalfase:** het lichaam produceert noradrenaline. Dit gaat vaak gepaard met een gevoel van fysieke en/of mentale uitputting. Dit is bijvoorbeeld zichtbaar in rillen en trillen, huilen, gevoel van schaamte en het willen praten over de gebeurtenis. Dit is de fase waarin het belangrijk is dat contactherstel plaatsvindt. Hierbij hoort bovendien dat afspraken worden gemaakt om terug te kunnen keren in de groep. Als de leerling weer volgens de normale doen kan reageren en in staat is om over het incident te spreken om eruit te kunnen leren en nieuwe afspraken te maken is de fase **Terug naar normaal** aangebroken.

Voorbeelden van concreet zichtbaar gedrag dat hoort bij de fasen groen tot en met rood, zijn opgenomen in bijlage 1.

Overzicht hoe te handelen als professional bij groen, oranje, rood en paars gedrag

In onderstaande overzichten wordt weergegeven hoe er gehandeld kan worden bij verschillende kleuren van gedrag. De invulling hiervan kan echter per leerling verschillen, omdat die afhankelijk kan zijn van de ondersteuningsbehoefte van de betreffende leerling en de context. Het is hierbij belangrijk om rekening te houden met verschillende ontwikkelingsdomeinen: emotioneel, sociaal, cognitief, communicatie, executief functioneren en motoriek.. De leerkracht van de leerling kan in samenwerking met de mentor of een CvB-lid/gedragswetenschapper per kleur bekijken welke handelwijze het best aansluit bij de behoefte van de leerling. De afspraken kunnen worden vastgelegd in een leerling-specifiek signaleringsplan. Als er gewerkt wordt met een signaleringsplan wordt dit goedgekeurd door het CvB en opgenomen in het handelingsdeel van het OPP van de leerling. Een voorbeeld voor een format van een signaleringsplan is opgenomen in bijlage 2.

1. Wat te doen bij de dagelijkse situatie: **groen gedrag**

Zorg voor een positief contact en ondersteun de persoon bij het behouden van de stabiele situatie. Wees alert op signalen van spanning.

2. Wat te doen bij de opstartfase: **oranje gedrag**

Bied ruimte en stel je samenwerkend/ondersteunend op. Laat weten dat je de gedragsverandering opmerkt en bied hulp aan. Toon begrip, geef erkenning en ga op zoek naar de achterliggende reden en behoefte door bijvoorbeeld vragen te stellen.

Richtlijn CRISIS-model:

1. Maak contact en noem de naam
Kies voor de juiste houding, wees je bewust van de afstand/nabijheid
2. Roep "JAs" op
Beweeg mee, geef aandacht, toon begrip, luister – vat samen – vraag door
3. Benoem de "onderliggende behoefte"
Geef aandacht aan de positieve intentie van de ander
4. Ondersteun
Bied ruimte, stel alternatieve voor, reik een schijnbare keuze aan en sluit zoveel als mogelijk aan bij de behoefte van de ander etc.

3. Wat te doen bij de escalatiefase: **rood gedrag**

Het is vooral belangrijk om de rust te bewaren. In het begin van de fase kan het helpen om te herhalen dat je samen een oplossing wil vinden. Erken de emoties en biedt alternatieven. Op het moment dat de bewustzijnsvernauwing doorzet is het bewaren van de rust en het zorgen voor veiligheid belangrijk. Via lichaamstaal kan rust, samenwerking en ondersteuning worden geboden door bijvoorbeeld trage bewegingen, open handpalmen te laten zien, het hoofd te kantelen of het gewicht op één been te laten rusten. Houdt de stem laag, kalm en traag en blijf de leerling bij naam noemen en benoem de emoties die je ziet. Herinneren aan gedragsregels en de consequenties of ingaan op de inhoud heeft steeds minder effect, omdat taal en woorden steeds minder goed verwerkt kunnen worden. Benoem concreet gewenst gedrag dat uitvoerbaar is en bekrachtig gewenst gedrag.

Richtlijn CRISIS-model:

1. Indirecte grens (kort negeren, humor, etc.)
2. Directe grens: naam + benoem het grensoverschrijdende gedrag
"Jaap, je ..."
3. "Ik" boodschap
"Dit wil ik niet / hier ben ik niet van gediend / dit gaat me te ver"
4. Onderhandelen ("als.. dan...")
Keuze geven ("of ... of...")
Gedragsinstructie ("ik wil dat je ...")
Contact verbreken (indien mogelijk)
Ruimte verlaten (indien mogelijk)

4. Wat te doen bij crisisfase: **paars gedrag**

Onderhandelen of argumenteren zijn niet meer mogelijk. Het is belangrijk de veiligheid te waarborgen, bijvoorbeeld door het roepen van hulp, wegsturen van omstanders, alarmeren, etc. Zodra sprake is van een situatie waarin acuut gevaar is voor de leerling of een ander, omdat alle de-escalerende activiteiten niet tot afwending van de crisissituatie hebben geleid kan worden overgegaan tot fysiek beperkend handelen (zie ook hoofdstuk 3). Voer de actie veilig, respectvol en humaan uit en volg hierbij de principes van proportionaliteit en subsidiariteit en beëindig de maatregel zodra deze contraproductief werkt voor de de-escalatie. Beëindig de maatregel bovendien als het ernstige en acute gevaar voldoende is geweken, het in deze situatie niet langer gewenst of vereist is, of alternatieve oplossingen opnieuw mogelijk zijn.

Richtlijn CRISIS-model:

1. Veilige stand
Kies positie in de ruimte, bepaal je vluchtweg en neem afstand
2. Fixeren waar mogelijk
Bij aangrijpingen kleding/haren, beweeg gecontroleerd mee
3. Maak contact en spreek zo mogelijk de persoon aan
Geef gedragsinstructies (zie interventies ROOD gedrag)
4. Pas alleen indien nodig een techniek toe
Schat de risico's in, doel = contact herstellen!, indien nodig ruimte verlaten

Overzicht hoe te handelen als professional tijdens het herstel

5. **Wat te doen bij afbouwfase:**

Nabijheid bieden en beperking van de communicatie werken ondersteunend. Risico op een nieuwe escalatie is nog aanwezig, dus het is te vroeg om het over de oorzaak van de crisis te hebben.

6. **Wat te doen bij terugvalfase:**

Dit is de fase waarin het belangrijk is dat contactherstel plaatsvindt. Hierbij hoort bovendien dat afspraken worden gemaakt om terug te kunnen keren in de groep. Als de leerling weer volgens de normale doen kan reageren en in staat is om over het incident te spreken om eruit te kunnen leren en nieuwe afspraken te maken is de fase *terug naar normaal* aangebroken. Zie ook hoofdstuk 2.2.

- Blijf zichtbaar aanwezig, wees nabij en duidelijk.
- Geef een pedagogische boodschap af: agressief gedrag wordt niet geaccepteerd, maar de leerling als persoon blijft altijd welkom.
- Moedig de leerling aan om bij te dragen aan herstel, bijvoorbeeld door excuses aan te bieden of te helpen de situatie te herstellen of een brief te schrijven of een tekening te maken.
- Begin de terugkeer met een rustige, positieve bevestiging, bijvoorbeeld: "Fijn dat je weer terug bent. We gaan het samen opnieuw proberen."
- Ga later in een rustig moment in gesprek over wat er is gebeurd.
- Bespreek het gedrag en zoek naar manieren waarop de leerling verantwoordelijkheid kan nemen.

Hoofdstuk 3: Fysiek beperkend handelen

In hoofdstuk 2 is fysiek- en/of vrijheidsbeperkend handelen al aan bod gekomen in de context van de crisisfase (ook wel aangeduid als *paars gedrag*). Dit hoofdstuk gaat hier dieper op in en biedt richtlijnen voor het toepassen van fysiek beperkend handelen binnen Ozeo. Eerst wordt beschreven wat onder fysiek beperkend handelen wordt verstaan (paragraaf 3.1) en in paragraaf 3.2 komt aan bod hoe medewerkers op een verantwoorde en veilige manier kunnen handelen wanneer de-escalatie niet meer mogelijk is.

3.1 Definitie fysiek beperkend handelen

Onder fysiek- en/of vrijheidsbeperkend handelen (hierna te noemen fysiek beperkend handelen) wordt verstaan:

Het effectief gebruik van fysieke kracht of materialen om de bewegingsvrijheid van een persoon te beperken, te verhinderen of te belemmeren met als doel zichzelf of anderen te beschermen tegen agressie of gevaar.

Fysiek beperkend handelen vindt in uiterste nood plaats met respect voor proportionaliteit en subsidiariteit. Onder subsidiariteit wordt verstaan dat de maatregel noodzakelijk is en de minst ingrijpende optie is. Onder proportionaliteit wordt verstaan dat de maatregel niet zwaarder dan strikt noodzakelijk mag zijn voor de ernst van de situatie.

Fysiek beperkend handelen mag nooit gebruikt worden met de intentie om de leerling te straffen of opzettelijk pijn te doen. Situaties van uiterste nood zijn bijvoorbeeld het tegenhouden van een leerling die zichzelf of een andere leerling iets wil aandoen, of die wil weglopen terwijl dat gevaarlijk is voor de leerling of voor anderen; leerlingen uit elkaar halen die aan het vechten zijn; jezelf verweren tegen een leerling die zich gericht agressief toont, etc.

Door een tekst in de schoolgids zijn ouders/wettelijk vertegenwoordigers op de hoogte van de aanwezigheid van een protocol (omgaan met) agressie en geweld, waarin duidelijke afspraken en regels staan over fysiek beperkend handelen. In de schoolgids staat ook op welke wijze een klacht ingediend kan worden. Deze tekst is ook op de websites van Ozeo en de scholen te vinden.

3.2 Afspraken in het geval van fysiek beperkend handelen

Bij fysiek beperkend handelen is een aantal dingen van belang:

- Alléén in uiterste nood en als de-escaleren volgens het CRISIS-model niet meer op een andere manier lukt (noodzakelijkheid)
- Het fysiek beperkend handelen is gezien de situatie de minst ingrijpende optie (subsidiariteit)
- Het fysiek beperkend handelen blijft beperkt tot de mate die nodig is om de situatie te herstellen (proportionaliteit)
- Het fysiek beperkend handelen wordt door in principe vijf personen uitgevoerd. Afwijkingen worden onderbouwd in het signaleringsplan.
- Er is duidelijke communicatie tussen de betrokken professionals en er wordt voortdurend geëvalueerd of het fysiek beperkend handelen kan worden bijgesteld
- Er is duidelijke communicatie naar degene die in crisis is (ik zeg wat ik doe en ik doe wat ik zeg)
- De beweging van de persoon wordt bij het fysiek beperkend handelen zo minimaal mogelijk beperkt
- Het fysiek beperkend handelen is effectief; de situatie verbetert
- Zodra de situatie verbetert wordt het fysiek beperkend handelen gestopt
- Zodra dit mogelijk is wordt het fysiek beperkend handelen geëvalueerd
- Een melding wordt gemaakt via het registratiesysteem
- Ouders/wettelijke vertegenwoordigers worden op de hoogte gesteld
- Nazorg is geregeld (zie voor registratie van incidenten en nazorg hoofdstuk 4)

Binnen Ozeo worden werknemers getraind in het gebruik van de werkinstructie "vastpakken-vasthouden-loslaten". In Bijlage 3 is deze werkinstructie weergegeven, inclusief de verdeling van rollen en taken en de beschrijving van grepen.

Om fysiek beperkend handelen op een veilige manier te laten verlopen, is het belangrijk dat binnen de school duidelijke afspraken zijn gemaakt over de volgende punten:

- Op welke manier een collega bij acuut gevaar kan alarmeren (denk aan: rode kaart aan de deur hangen, bellen via telefoon, alarmknop).
- Wanneer getrainde medewerkers welke rol innemen bij acuut gevaar (bijvoorbeeld door gebruik te maken van een rooster, een korte 'start-of-day check' voor afstemming of hier teamafspraken over te maken).

Hoofdstuk 4: Registratie van incidenten en nazorg

We vinden het binnen Ozeo belangrijk dat iedereen nazorg krijgt die daaraan behoefte heeft na een agressie- of geweldsincident. Deze wordt geboden binnen de school. Het stappenplan wordt beschreven in paragraaf 4.1. In paragraaf 4.2 gaan we in op de registratie van incidenten.

4.1 Stappenplan nazorg

1. Incident melden bij collega/leidinggevende

Als er een agressie- of geweldsincident heeft plaatsgevonden, wordt dit gemeld bij de leidinggevende.

2. Eerste opvanggesprek binnen 24 uur

De medewerker wordt in het geval van een agressie- of geweldsincident, waarbij geen sprake is geweest van fysiek beperkend handelen door de leidinggevende aangeboden om binnen 24 uur een eerste gesprek te voeren met de bij het incident betrokken collega('s). In dit gesprek wordt gepeild hoe het met deze collega gaat en of er directe hulp/ondersteuning nodig is. Wie dit doet of op welke manier dit georganiseerd is binnen de school, is per school vastgelegd.

In geval van fysiek beperkend handelen wordt er altijd een opvanggesprek gevoerd, waarbij met de betrokken professional(s) wordt geëvalueerd op de volgende aspecten:

- Was het handelen passend, proportioneel en subsidiair;
- Wie waren betrokken, welke handelingen zijn door de betrokkenen verricht;
- Hebben de genomen maatregelen het juiste effect gehad;
- Hoe hebben leerling(en), ouders en professionals de situatie en afwikkeling ervaren;
- De evaluatie wordt vastgelegd in het incidentenregister.

3. Melding doen/formulier invullen

Naast een mondelinge melding bij een collega en de leidinggevende, dient een incident ook geregistreerd te worden aan de hand van de Registratie Incidenten. De in de school hiervoor aangewezen persoon dient deze schriftelijke melding zo spoedig mogelijk door te geven aan de directie en te registreren in de incidentenregistratie. Voor het schriftelijk melden en registreren is er een centraal meld- en registratiepunt per school afgesproken. Zie ook paragraaf 4.2. Tevens worden ouders/wettelijke vertegenwoordigers over het incident en de eventuele gevolgen geïnformeerd.

4. Bepalen: incident of een ernstig incident?

Onder een 'ernstig' incident worden incidenten geschaald met betrekking tot 'rood' en/of 'paars' gedrag waarbij de professional de controle over de situatie heeft verloren of de situatie als dusdanig heeft ervaren. In gesprek met de bij het incident betrokken collega wordt bepaald of het incident als 'ernstig' geclassificeerd kan worden.

5. Ernstig? Eventueel tweede opvanggesprek (binnen 48 uur)

Als in stap 4 wordt bepaald dat een incident 'ernstig' is, dan wordt er door betrokkenen een tweede opvanggesprek georganiseerd binnen 48 uur met de leidinggevende, eventueel in aanwezigheid van de Veiligheidscoach. Besproken wordt of de inzet van [Trauma Opvang Nederland](#) gewenst is.

6. Nazorgtraject bespreken

Binnen de school wordt met de bij het incident betrokken collega een nazorgtraject besproken. De aard van dit traject hangt af van enerzijds de ernst van het incident, anderzijds van de behoeften van de collega. Dit kan bijvoorbeeld gaan over het inplannen van vervolgesprekken om te monitoren hoe het met de collega gaat. Anderzijds kan het ook het regelen van vervolgstappen betreffen indien dit nodig/gewenst is.

4.2 Registratie van incidenten

Wanneer een agressie- of geweldsincident heeft plaatsgevonden, dient dit incident geregistreerd te worden. Scholen maken daarbij gebruik van een incidentregistratiesysteem (zoals bijvoorbeeld Voion-AMS, Swis Suite). Altijd dienen te worden geregistreerd:

- Fysiek geweld met lichamelijk letsel
- Seksuele intimidatie of seksueel misbruik
- Stelselmatige discriminatie
- Bedreiging
- Grove pesterijen
- Ernstige vernieling
- Diefstal
- Bezit, handel in, of gebruik van drugs
- Bezit, handel in, of gebruik van wapens

De registratie bevat in elk geval: soort incident, betrokkenen (leerling, ouder, medewerker, derde), datum/tijdstip en locatie.

Belangrijk is dat incidenten met ernstige fysieke gevolgen - hieronder wordt verstaan letsel dat medische behandeling vereist, leidt tot werk- of schoolverzuim, blijvend letsel of ziekenhuisopname, of waarbij vermoedelijk blijvende schade is ontstaan - worden gemeld aan de bovenschoolse preventiemedewerker en bij het bestuur. De bovenschoolse preventiemedewerker beoordeelt het incident op meldingsplicht aan de Arbeidsinspectie en legt het vast in het Arbo Management Systeem (AMS). Vanuit het AMS is op elk moment een incidentenoverzicht oproepbaar ten behoeve van maand- en jaarrapportages.

Incidenten met ernstige sociale, psychische of fysieke schade moeten na het ingaan van de 'Wet vrij en veilig onderwijs' direct gemeld worden aan de Inspectie van het Onderwijs. Ook incidenten buiten school die de orde/veiligheid op school ernstig verstoren, moeten gemeld worden.

4.3 Dataverzameling en analyses door school met betrekking tot incidenten

Om de veiligheid op school te waarborgen, worden door iedere school analyses uitgevoerd met verzamelde data met betrekking tot incidenten. De manier waarop dit gebeurt, is per school vastgelegd. De school gebruikt hiervoor een registratie- en analysesysteem waarmee agressie- en/of geweldsincidenten kunnen worden geregistreerd, waarmee (trends in) de sociale veiligheid inzichtelijk worden en risico's voorspeld kunnen worden.

De uitkomsten van deze analyses worden minimaal eenmaal per jaar op geanonimiseerde wijze besproken met het team door leidinggevenden. De hieruit voortkomende leerpunten worden benut voor scholing en training van medewerkers en voor het actualiseren van het veiligheidsprotocol, met als doel de sociale veiligheid structureel te verbeteren.

4.4 Aangifte en melding bij de politie

Bij ernstige incidenten die strafbaar zijn kan de school verplicht zijn om aangifte te doen. In minder ernstige situaties kan, in overleg met betrokkenen, worden gekozen voor een melding of aangifte. Meldingen helpen de politie bij het in kaart brengen van incidenten. Soms kan de politie een stopgesprek inzetten om ongewenst gedrag te stoppen; dit is geen strafvervolgning. Indien het gedrag aanhoudt, kan alsnog aangifte worden overwogen.

De medewerker kan zelf aangifte of melding doen, maar dat kan ook door de school als werkgever gebeuren. Zie voor meer informatie: - [Doe aangifte bij de politie](#) | [Veiligepubliekdienstverlening.nl](#); [Protocol Aangifte doen bij de politie - Mijn Veilige School](#)

Hoofdstuk 5: Beleidsmatige afspraken organisatie en professionalisering

5.1 Afspraken

In het kader van het omgaan met agressie en geweld worden binnen elke schoollocatie specifieke afspraken gemaakt en vastgelegd. Deze afspraken worden in samenspraak met de docenten en de medezeggenschapsraad opgesteld en vervolgens door het managementteam vastgesteld. Deze afspraken omvatten in ieder geval:

- Hoe is de achtervang geregeld;
- Hoe en door wie wordt gehandeld als een leerling dezelfde dag niet meer in de klas kan terugkeren;
- Hoe en door wie wordt gehandeld indien de locatie wil overgaan tot schorsing of verwijdering (zie hiervoor ook het protocol Schorsen en verwijderen en ontszeggen toegang van Ozeo);
- Wie bevoegd is tot fysiek beperkend handelen;
- Hoe vaak en door wie handelen volgens dit protocol wordt geëvalueerd.

In het geval van agressie en geweld, kan het soms het gevolg zijn dat een leerling geschorst of zelfs verwijderd wordt (scholen volgen hierbij het protocol Schorsing en verwijdering). Het bestuur wordt door de directie van de school geïnformeerd over:

- Ernstige incidenten die op school hebben plaatsgevonden;
- Meerdaagse schorsingen en (voorgenomen) verwijderingen.

5.2 Samenwerking zorginstellingen

Wanneer sprake is van samenwerking met zorginstellingen, bijvoorbeeld in het kader van een Onderwijs Zorg Arrangement (OZA), sluit de visie op het voorkomen van en omgaan met agitatie, agressie en geweld aan bij de uitgangspunten en werkwijze van Ozeo. Afspraken hierover worden vastgelegd, bijvoorbeeld in een samenwerkingsovereenkomst.

5.3 Communicatie met ouders

Ouders/wettelijke vertegenwoordigers worden geïnformeerd wanneer hun kind betrokken is bij een agressie- of geweldsincident (zie hoofdstuk 4). Waar relevant worden ouders betrokken bij het maken van afspraken om herhaling te voorkomen. Daarnaast worden ouders via de schoolgids geïnformeerd over de geldende afspraken rondom veiligheid.

5.4 Professionalisering

Om de kwaliteit van de omgang met agressie en geweld binnen de school continu te waarborgen en te verbeteren, worden de volgende afspraken gemaakt omtrent (de verplichte) professionalisering van medewerkers:

- Binnen Ozeo worden veiligheidscoaches opgeleid door MAX Support. Elke school heeft minimaal één veiligheidscoach. Eenmalig volgen de veiligheidscoaches een train-de-trainer-opleiding van 3 dagen. Zij volgen daarnaast 2 dagdelen per jaar professionaliseringsbijeenkomsten waarin uitwisseling en afstemming met de veiligheidscoaches van andere scholen plaatsvindt.
- Alle medewerkers van Ozeo-scholen volgen eenmalig de basistraining 'De-escalerend werken' van MAX Support van twee dagen.
- Alle medewerkers van Ozeo-scholen worden minimaal 8 uur per schooljaar, verspreid over verschillende momenten, bijgeschoold onder leiding van veiligheidscoaches van de eigen school, waarbij het praktisch oefenen centraal staat. Bij voorkeur wordt er vaker geoefend. Scholen kunnen daarnaast zelf intervisie organiseren.

- Nieuwe medewerkers volgen na indiensttreding zo snel mogelijk (in elk geval in het eerste jaar) de basistraining die Ozeo-breed georganiseerd wordt. Nieuwe medewerkers worden daarnaast tijdens de inwerkperiode vertrouwd gemaakt met het protocol en de schoolafspraken rondom de-escalerend werken door de Veiligheidscoach.

5.5 Rol veiligheidscoaches

De veiligheidscoaches van de school spelen een centrale rol in het de-escalerend handelen en bevorderen van veiligheid binnen onze scholen. De veiligheidscoaches stemmen hun werkzaamheden af met medewerkers binnen de school die taken hebben die nauw verband houden met de taken van de veiligheidscoach. De rol van de veiligheidscoach is gericht op:

- Het onderhouden van de opgedane expertise.
- De vaardigheden en kennis uitdragen naar medewerkers op de werkvloer. Zowel 'on the Job' als via herhalingstrainingen.
- Kennis delen van de juridische kaders rondom noodweer, proportionaliteit en subsidiariteit en toezien dat dit besproken wordt bij de evaluatie na fysiek beperkend handelen.
- Aannemen van een signalerende en adviserende rol richting de organiserende en faciliterende laag binnen de school.
- Toezien op een juiste uitvoering van het opvang- en evaluatiebeleid en de registraties van incidenten, volgens de richtlijnen van de school.

5.6 Klachten

Klachten met betrekking tot het handelen bij agressie en geweldsincidenten worden afgehandeld volgens de klachtenregeling van Ozeo. Informatie over deze klachtenregeling staat in de schoolgids en op de website van de scholen en Ozeo.

5.7 Evaluatie van dit protocol

Conform wetgeving (Wet vrij en veilig onderwijs) wordt dit protocol jaarlijks geëvalueerd. Dit doen wij op Ozeo-niveau én op schoolniveau. Daarbij worden betrokken:

- Resultaten van de leerlingmonitor (Veiligheidsmonitor)
- Veiligheidsbeleving van medewerkers (WBO)
- Incidentenregistratie
- Adviezen en jaarverslagen van vertrouwenspersonen

Bij de evaluatie worden in elk geval betrokken: gedragswetenschappers, directeuren, beleidsadviseur bestuurskantoor.

De evaluatie wordt gedeeld met de MR/DR van de scholen en GMR's van Ozeo.

Bronnenlijst

Arntz, A., Rijkeboer, M., Chan, E., Fassbinder, E., Karaosmanoglu, A., Lee, C. W., & Panzeri, M. (2021). Towards a reformulated theory underlying schema therapy: Position paper of an international workgroup. *Borderline Personality Disorder and Emotion Dysregulation*, 8(1), 1–16. <https://doi.org/10.1186/s40479-021-00151-2>

Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1985). *Intrinsic motivation and self-determination in human behavior*. Springer.

ICOPA. (z.d.). *Het crisisontwikkelingsmodel – Hoe verloopt een agressie incident?* Geraadpleegd op 30 oktober 2025, van <https://www.icoba.be/het-crisisontwikkelingsmodel-hoe-verloopt-een-agressie-incident>

Omer, H. (2004). *Nonviolent resistance: A new approach to violent and self-destructive children*. Cambridge University Press.

Porges, Stephen W. (2011). *The Polyvagal Theory: Neurophysiological Foundations of Emotions, Attachment, Communication, and Self-Regulation*. W.W. Norton.

Sectorraad GO, PO-Raad, Stichting School & Veiligheid, & Nederlands Jeugdinstituut. (2023). *Richtlijn fysiek beperkend handelen en/of vrijheidsbeperkende maatregelen binnen het onderwijs (Versie 2023)*. <https://gespecialiseerdonderwijs.nl/wp-content/uploads/2023/02/40-Richtlijn-fysiek-beperkend-handelen-2023.pdf>

Young, J. E., Klosko, J. S., & Weishaar, M. E. (2003). *Schema therapy: A practitioner's guide*. Guilford Press.

Bijlagen

Bijlage 1: Gedragskenmerken

Gedragskenmerken Assertief gedrag
Definitie: Assertief gedrag is het opkomen voor jezelf om een bepaald doel te bereiken, maar wel op zo'n wijze dat tevens de eigen en andermans rechten en plichten gerespecteerd worden.
Sub-assertief gedrag 1. Spreekt onduidelijk en zacht 2. Gedraagt zich onzeker en afwachtend 3. Zoekt geen oogcontact 4. Geeft niet duidelijk aan wat hij/zij wil 5. Vertoont geen belangstelling in zijn omgeving 6. Spreekt in negatieve zin over zichzelf en / of anderen 7. Toont geen belangstelling voor de mening en gevoelens van anderen Assertief gedrag 8. Geeft duidelijk aan wat hij of zij wil 9. Vertoont belangstelling in zijn/haar omgeving 10. Spreekt in positieve zin over zichzelf en anderen 11. Gebruikt in het algemeen de 'ik' vorm wanneer hij een mening geeft 12. Spreekt duidelijk, niet te luid en niet te zacht 13. Gedraagt zich zelfverzekerd 14. Ondersteunt zijn verbale communicatie met daarbij gepaste gebaren en bewegingen 15. Geeft een door beide partijen prettig ervaren oogcontact 16. Stelt op en verhelderende vragen 17. Luistert actief naar anderen en toont belangstelling voor de mening en gevoelens van de ander(e) 18. Verwoordt zowel de eigen positieve en negatieve gevoelens als die van de ander(en) 19. Weet op zijn tijd 'nee' en 'ja' te zeggen 20. Toont het vermogen gunsten te vragen of verzoeken te doen 21. Kan in het algemeen gepast een gesprek beginnen, op gang houden en beëindigen Over-assertief gedrag 22. Spreekt overduidelijk en luidruchtig 23. Gedraagt zich schijnbaar zelfverzekerd 24. Zoekt doordringend oogcontact 25. Geeft zeer duidelijk aan wat hij / zij wil 26. Vraagt nadrukkelijk aandacht voor zichzelf 27. Spreekt in positieve zin over zichzelf en in negatieve zin over anderen 28. Toont geen / weinig belangstelling voor de mening en gevoelens van anderen
Gedragskenmerken Agitatie gedrag
Definitie: Agitatie is gedrag dat gekarakteriseerd wordt door een zekere mate van opgewondenheid, prikkelbaarheid en spanning, met snel wisselende niveaus van psychomotorische activiteit. Agitatiegedrag kun je dus vooral visueel waarnemen. Agitatie gedrag is <u>niet</u> dreigend gericht op personen!
Lichte agitatie: 1. Uitstraling van spanning/prikkelbaarheid 2. Verhoogde fysieke activiteit 3. Verhoogd volume en snelheid van spreken 4. Matig zweten 5. Licht trillen (bijv. van handen of benen) 6. Angstige/onrustige blik in de ogen 7. Spanning op het gezicht leesbaar 8. Concentratieverlies Matige agitatie: 9. Verhoogde mate van cognitieve opgewondenheid (druk in het hoofd zijn) 10. Versnelling van activiteit/toenemende motorische onrust 11. Zichtbaar toenemende spanning 12. Gebalde vuisten en handen 13. Verdere verhoging van volume en snelheid van spreken 14. Eisen stellen ('ik wil...') 15. Verbale aantijgingen en milde uitingen van bedreigingen (gericht op de 'omgeving') 16. Hyper-waakzaam/hoge mate van alertheid Hevige agitatie: 17. Verhoogde fysieke activiteit (bijv. deur hard dichtdoen, iets weggooien, hard neerzetten, etc.) 18. Doelloos heen en weer lopen

19. Schreeuwen en huilen
20. (Binnensmonds) vloeken
21. Heftig zweten
22. Verwardheid/gejaagdheid

Gedragsskenmerken Agressief gedrag

Definitie: Het betreft hier verbale en milde fysieke uitingen die direct tegen de ander persoonlijk/dreigend gericht zijn en vijandig van aard zijn. Het wordt dan ook altijd als onplezierig, niet gewenst door de ander ervaren, het roept vaak spanning op en het maakt allerlei emoties los (angst, machteloosheid, boosheid). Dit gedrag heeft verder als kenmerk dat het voorbij acceptabele grenzen gaat, in de context waarin het gedrag zich voordoet. Echter in deze fase word jij nog niet fysiek beschadigd.

Verbaal agressief gedrag:

1. Direct op de ander gerichte uitingen, bijv.: 'als je me niet laat gaan, dan ...'
2. Splitgedrag (bijv. het tegen elkaar uitspelen van personen)
3. Manipuleren
4. Duidelijke uitingen van woede/boosheid, met name in de taal/spraak
5. Duidelijke uitingen van agitatie, met name in de lichaamstaal
6. Verbale dreigende en vijandige gezinde opmerkingen, vloeken en uitschelden
7. Dringt gemakkelijk de sociale ruimte van de ander binnen en komt zeer nabij
8. Toont totaal geen respect voor de ander en schendt de rechten

Vernederend verbaal agressief gedrag:

9. Alle kenmerken van (dreigend) verbaal agressief gedrag in ernstige mate
10. Schelden en tegen de persoon gerichte verwensingen uiten
11. Gedrag als jennen en kleineren in het bijzijn van anderen
12. Discriminerende opmerkingen met betrekking tot sekse, huidskleur en/of seksuele geaardheid
13. Het tegen de persoon gebruik maken van zeer persoonlijke, privacy gevoelige informatie
14. Het duidelijk bedreigen van have en goed, het gezin thuis
15. Op de ander neerzien en als minderwaardig bestempelen
16. Spugen
17. Negeren, bijv.: met een vrouw praat je niet
18. De competentie en integriteit van de ander ontkennen en/of aanvallen
19. Het maken van sarcastische en kwetsende opmerkingen

Dreigend fysiek agressief gedrag:

20. Lichamelijk intimiderend zijn/zeer nabij komen
21. Kleine duwtjes geven of iemand meentrekken
22. Wijzen/prikken met vinger in de richting van de ander
23. Geluidsoverlast veroorzaken
24. Bedreigend zijn met een stoel, mes, stok, wapen, schroevendraaier (of andere voorwerpen)
25. Met de deuren slaan, ramen hard dichtdoen, met meubels slepen
26. Gooien met voorwerpen door de ruimte (asbakken, kopjes, bestek, stoelen, etc.)
27. Lichamelijk handtastelijk zijn, vastpakken
28. Uitdagen tot een gevecht
29. In een 'gevechtshouding' gaan staan en dreigen met te gaan vechten

Gedragsskenmerken Fysiek gewelddadig gedrag

Definitie: Het betreft hier (het dreigen met) fysieke handelingen die direct tegen de omgeving en/of de ander gericht en vijandig van aard zijn.

Het gaat bij fysieke agressie gericht op personen om direct tegen het lichaam van de ander bedoeld gedrag, met de bedoeling de ander (al dan niet opzettelijk) lichamelijk schade toe te brengen, of het vernielen van spullen van anderen, de afdeling, het instituut, de school, het gebouw etc.

Dreigend fysiek agressief gedrag, gericht tegen de omgeving:

1. Dreigen te gooien met allerlei voorwerpen in de hand
2. Klaar staan met bijv. een hamer om een object in elkaar te slaan
3. Dreigen met brandstichten
4. Dreigen met 'de hele boel kort en klein te slaan'

Fysiek gewelddadig gedrag, gericht tegen de omgeving:

5. Het gooien, smijten en vernielen van serviesgoed, meubilair, ramen e.d.
6. Het hard dichtsmijten van deuren en ramen, zodat deze kapot gaan
7. Het ingooien van deuren en ramen
8. Brandstichten
9. Stuk trekken van kleding, brillen, sieraden e.d.
10. In het algemeen vernielen van andermans spullen

Fysiek gewelddadig gedrag, gericht op anderen:

11. Lichamelijke intimidatie en stevig vastpakken

12. Slaan, schoppen, klappen geven, duwen, stompen etc.
13. Krabben, krassen, bijten
14. Mishandeling, in elkaar slaan
15. Vechten
16. Aan de haren trekken
17. Sigaret op het lichaam uitdrukken
18. Gericht gooien met voorwerpen naar de ander
19. Steken met een scherp voorwerp (mes, breinaald, schaar e.d.)
20. Wurging

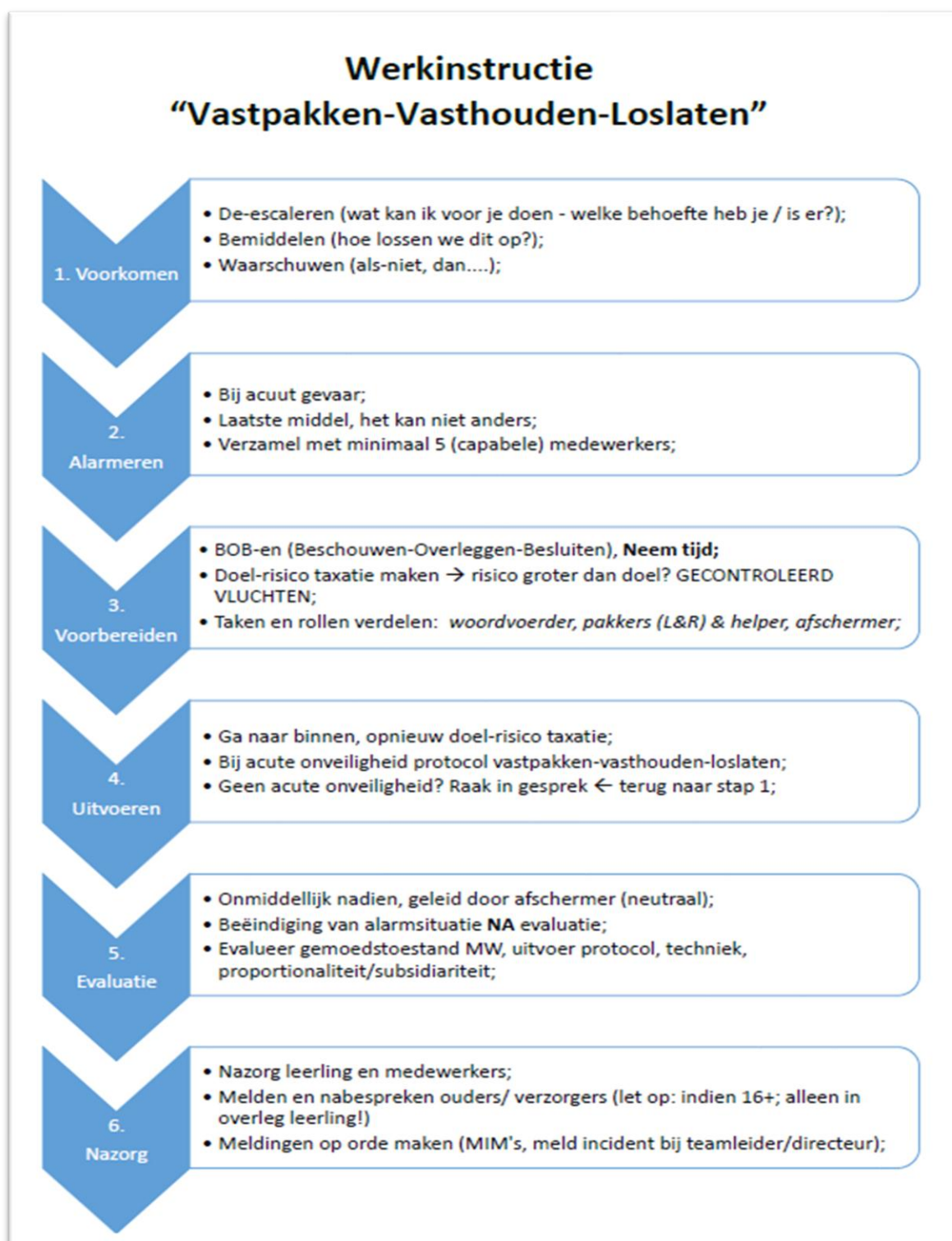
Bijlage 2: Voorbeeld signaleringsplan

	Groen = assertief	Oranje gedrag = agitatie	Rood gedrag = agressief	Paars gedrag = fysiek geweld
Naam:	Versterken	Ondersteunen	Afbakenen	Ingrijpen
Kenmerken: noteer concreet waarneembare gedragskenmerken				
Welke interventies plegen wij?	<i>Hoe gaan we groen gedrag uitbreiden/stimuleren?</i> <i>Hoe kan diegene zelf groen gedrag uitbreiden?</i>	<i>Welke ruimte biedende interventies werken er?</i> <i>Welke gedragsalternatieven kunnen we aanreiken?</i> <i>Welke schijnbare keuzes werken dan het beste?</i> <i>Voorbeelden van 'Ja's' oproepen</i> <i>Voor welke onderliggende emotionele basisbehoeften wordt 'gestreden'?</i>	<i>Waar onderhandelen we over en op welke manier?</i> <i>Welke gedragsvoorschriften geven we bij het stellen van de grens?</i> <i>Welke consequenties kunnen we verbinden aan de keuzes die de leerling maakt?</i> <i>Wat spreken we af qua persoonlijke veiligheid?</i>	<i>Wanneer en hoe contact verbreken en/of de ruimte verlaten?</i> <i>Professioneel ingrijpen: wie, wanneer en waar naar toe?</i> <i>(toetsen aan proportionaliteit en subsidiariteit!)</i> <i>Wanneer Politie bellen?</i>
Wat kan de leerling zelf doen/wat verwachten we dat de leerling zelf kan?				
Welke benaderingswijze past dan het beste?	<i>Gezond gedrag stimuleren</i> <i>Complimenteren</i> <i>Gebruik humor</i>	<i>Observeren</i> <i>Non-directief</i> <i>Actief luisteren</i> <i>Steun bieden</i> <i>Begrip tonen</i> <i>Aansluiten en meeveren</i>	<i>Samen! (niet alleen)</i> <i>Directief, sturend, blijf in verbinding</i> <i>Grenzen stellen</i> <i>Regie (over)nemen</i>	<i>Aandacht voor de fysieke veiligheid van iedereen</i>

Bijlage 3: Werkinstructie "vastpakken-vasthouden-loslaten"

Inclusief de verdeling van rollen en taken en de beschrijving van grepen

Medewerkers worden door MAX Support getraind in het werken met de werkinstructie "vastpakken-vasthouden-loslaten", waarbij zowel de rol- en taakverdeling als de toepassing van grepen worden meegenomen. Dit document geeft een richtlijn van de verschillende procedures en technieken. Per school moet worden gekeken naar de mate waarin deze worden ingezet en of hierop wel of niet is getraind. Voor de afspraken over professionalisering wordt verwezen naar hoofdstuk 5.2.

Rol- en taakverdeling:

De-escalator

Wanneer de medewerker geen ingang meer krijgt bij de leerling bestaat de mogelijkheid dat er een de-escalator ingeschakeld wordt. Dit kan een medewerker zijn van een ander team maar ook een teamleider, gedragswetenschapper, therapeut, etc. Het signaleringsplan is hierin leidend. Doel van deze interventie is om een leerling het programma weer te laten volgen. Deze interventie vindt plaats voor het eventuele alarm.

1. Bemiddelaar

Er is alarm doorgekomen. Iedereen verzamelt zich bij de deur van de plaats van het alarm. Hier luistert iedereen door middel van een actieve luisterhouding naar de overdracht van de medewerker die alarm heeft gedrukt. In de overdracht wordt besloten of de situatie veilig genoeg is om te bemiddelen of niet. De bemiddelaar kan zelf naar voren stappen als hij denkt een goede klik te hebben met de desbetreffende leerling. Voordat de bemiddelaar naar binnen gaat worden eerst de rollen verdeeld mocht het nodig zijn dat er toch fysiek wordt ingegrepen. De bemiddelaar wijst tevens iemand aan die de tijd bij houdt. De bemiddelaar gaat naar binnen en heeft 5 minuten de tijd om te de-escaleren en een oplossing te zoeken, waardoor de leerling weer rustig genoeg is geworden. Lukt het na 5 minuten niet om te bemiddelen dan stapt de bemiddelaar uit de situatie en treedt het protocol 'vastpakken en vasthouden' in werking. Hierna neemt de bemiddelaar de rol als afschermer aan; hij kan in ieder geval geen woordvoerder zijn.

2. Woordvoerder

Er is alarm doorgekomen. Iedereen verzamelt zich bij de deur van de plaats van het alarm. Hier luistert iedereen door middel van een actieve luisterhouding naar de overdracht van de medewerker die alarm heeft gedrukt. De eerste die bij het alarm aankomt is de woordvoerder. Mocht het zo zijn dat er nog bemiddeling mogelijk is, kan iemand anders de bemiddelaarsrol op zich nemen (zie bemiddelaarsrol). Na de overdracht van de medewerker verdeelt de woordvoerder de verschillende rollen. Vervolgens gaan zij naar binnen naar de plek waar de leerling zich bevindt. De woordvoerder maakt de afweging of vastpakken noodzakelijk is, waarbij de richtlijn voor fysiek beperkend handelen en of vrijheidsbeperkende maatregelen binnen het onderwijs (Sectorraad) leidend is.

3. Pakkers (links / rechts)

Er is alarm doorgekomen. Iedereen verzamelt zich bij de deur van de plaats van het alarm. Hier luistert iedereen door middel van een actieve luisterhouding naar de overdracht van de medewerker die alarm heeft gedrukt. De pakkers krijgen de rol pakker links / rechts toegewezen door de woordvoerder. Wanneer zij naar binnen gaan zorgen zij ervoor dat ze de veilige-V in acht nemen in combinatie met een alerte luisterhouding. Op aangeven van de woordvoerder volgen zij de commando's op. Hierna volgen de procedures 'meewerken' of 'niet meewerken'.

4. Helper

Er is alarm doorgekomen. Iedereen verzamelt zich bij de deur van de plaats van het alarm. Hier luistert iedereen door middel van een actieve luisterhouding naar de overdracht van de medewerker die alarm heeft gedrukt. Helper krijgt de rol toegewezen door de woordvoerder. Bij het binnentreden sluit de helper zich aan bij de pakkers en ondersteunt waar nodig. De verschillende taken van de helper zijn onder andere: het openhouden van tussendeuren, het ondersteunen van de pakkers, het controleren van kleding, indien nodig het ondersteunen van het ontdoen van bepaalde sierraden en/of kledingstukken, etc.

5. Afschermer

Er is alarm doorgekomen. Iedereen verzamelt zich bij de voordeur van de plaats van het alarm. Hier luistert iedereen door middel van een actieve luisterhouding naar de overdracht van de medewerker die alarm heeft gedrukt. De afschermer krijgt de rol toegewezen door de woordvoerder. Bij het naar binnentreden controleert de afschermer als eerst de fysieke ruimte op onveilige materialen en de afwezigheid van overige leerlingen. Vervolgens geeft de afschermer bij de woordvoerder aan wanneer de ruimte veilig is. De afschermer blijft in de buurt bij het incident

om te ondersteunen waar nodig. Indien nodig kan hij taken van de helper overnemen. Doordat de afschermer de gehele procedure bijwoont neemt de afschermer de leiding bij het evalueren van de casus.

Afschalen

Als de leerling met greep 2 wordt vastgehouden, kan de woordvoerder bij het aanvoelen van verminderde spanning aangeven dat de pakkers mogen afschalen naar greep 1 door het commando: '1 nu'. Vervolgens worden, volgens het signaleringsplan, afspraken gemaakt met de leerling. Wanneer deze afspraken duidelijk gecommuniceerd zijn, geeft de woordvoerder het commando aan de pakkers om los te laten: 'los nu'.

Opschalen

Wanneer de leerling met greep 1 wordt vastgehouden en er wordt ervaren dat de leerling weerstand biedt, te veel lichaamsspanning heeft, acute dreiging voor anderen, zichzelf of de omgeving is, dan wordt er opgeschaald naar greep 2. De pakkers krijgen het commando, 'twee nu'. De leerling wordt optioneel naar een veilige ruimte gebracht door middel van vastpakken en vasthouden.

Wanneer men onverhoopt op de grond terecht is gekomen met de leerling, dan gaat men eerst staan volgens vaste commando's: 'knieën', 'tillen', 'staan'. Bij het staan hebben de pakkers de leerling in greep 2.

Woordvoerder	Pakker Links	Pakker Rechts	Helper	Afschermer
Woordvoerder komt als eerste bij de situatie aan en verdeelt de rollen over de overige medewerkers.	Luistert naar de woordvoerder.	Luistert naar de woordvoerder.	Luistert naar de woordvoerder.	Luistert naar de woordvoerder.
Woordvoerder loopt naar de leerling toe en maakt contact met de leerling.	Pakker links gaat links schuin voor de woordvoerder staan. Pakker neemt de confrontatieregels in acht.	Pakker rechts gaat rechts schuin voor de woordvoerder staan. Pakker neemt de confrontatieregels in acht.	Helper staat achter de woordvoerder en ondersteunt de pakkers.	Afschermer controleert de veilige ruimte. Wanneer deze gecontroleerd is, geeft hij/zij dat door aan de woordvoerder.
Woordvoerder geeft aan dat <i>er alarm is gedrukt</i> voor hem en reikt een alternatief aan of vastgepakt worden (negatief / positief).	Pakker links gaat links schuin voor de woordvoerder staan. Pakker neemt de confrontatieregels in acht.	Pakker rechts gaat rechts schuin voor de woordvoerder staan. Pakker neemt de confrontatieregels in acht.	Helper staat achter de woordvoerder en ondersteunt de pakkers.	Afschermer komt terug naar de situatie en sluit aan.
Woordvoerder geeft commando: '1 nu' voor greep 1 en '2 nu' voor greep 2. <u>Zie afschalen/opschalen.</u>	Uitvoeren greep 1 of greep 2. <u>Zie Beschrijving van grepen.</u>	Uitvoeren greep 1 of greep 2. <u>Zie Beschrijving van grepen.</u>	Helper gaat achter de leerling staan en ondersteunt de pakkers.	Houdt gepaste afstand en neemt de confrontatieregels in acht.
<i>Maatwerk opties*:</i> Indien er onvoldoende controle op de leerling ontstaat, kan de Woordvoerder besluiten om de leerling naar voren te buigen. <u>Zie Beschrijving van grepen maatwerkopties.</u> Woordvoerder vraagt om "controle" en blijft contact houden met de leerling en pakkers.	Pakker geeft aan dat er controle is, zo niet eerst controle krijgen. Pakker luistert naar instructies woordvoerder.	Pakker geeft aan dat er controle is, zo niet eerst controle krijgen. Pakker luistert naar instructies woordvoerder.	Helper gaat achter de leerling staan en ondersteunt de pakkers.	Afschermer begeleidt woordvoerder op weg naar de veilige ruimte.

<i>Maatwerkoptie*:</i> Indien men zich niet in een gewenst/geschikte ruimte bevindt met de leerling: woordvoerder geeft commando om te gaan lopen richting veilige ruimte. Ook wordt er regelmatig gevraagd om controle bij pakkers en behoudt de woordvoerder contact met de leerling.	Pakker behoudt greep en luistert naar commando's woordvoerder. Begeleidt de leerling naar de veilige ruimte.	Pakker behoudt greep en luistert naar commando's woordvoerder. Begeleidt de leerling naar de veilige ruimte.	Helper gaat achter de leerling staan en ondersteunt de pakkers.	Afschermer begeleidt woordvoerder op weg naar de veilige ruimte.
--	---	---	--	---

**Deze optie dient alleen uitgevoerd te worden mits dit door de school bepaald is en het personeel dit is aangeleerd tijdens de training. Men dient zich bewust te zijn van de risico's die dit met zich meebrengt.*

Beschrijving van grepen:

Greep 1		
Woordvoerder	Pakker links	Pakker rechts
Woordvoerder geeft het commando: '1 nu'. Woordvoerder blijft op een veilige afstand en behoudt contact met de pakkers en de leerling.	Pakker links brengt linkerhand op binnenkant van de rechter pols van de leerling. De elleboog van de leerling wordt naar achteren gebracht en wordt onder de oksel van pakker links geplaatst (zie foto 1). <i>Maatwerkoptie*:</i> Indien er onvoldoende controle op de leerling is, kan de woordvoerder besluiten dat pakker links de rechterhand op het schouderblad van de leerling legt en de leerling daarmee voorover buigt (zie foto 2). Foto 1 Foto 2	Pakker rechts brengt rechterhand op binnenkant van de linker pols van de leerling. De elleboog van de leerling wordt naar achteren gebracht en wordt onder de oksel van pakker rechts geplaatst (zie foto 3). <i>Maatwerkoptie*:</i> Indien er onvoldoende controle op de leerling is, kan de woordvoerder besluiten dat pakker rechts de linkerhand op het schouderblad van de leerling legt en de leerling daarmee voorover buigt (zie foto 2). Foto 3
Greep 2		
Woordvoerder	Pakker links	Pakker rechts
Woordvoerder geeft het commando: '2 nu'.	Pakker links legt de rechterhand op de binnenkant van de rechter pols van de leerling. De linkerarm van de pakker gaat onder de rechter oksel van de leerling door en pakt zijn eigen pols vast. De elleboog van de leerling wordt hoog naar achteren onder de oksel van pakker links gebracht (zie foto 4). <i>Maatwerkoptie*:</i> Indien er onvoldoende controle op de leerling is, kan de woordvoerder besluiten dat pakker links de leerling met de rechterschouder voorover buigt (zie foto 5). Foto 4 Foto 5	Pakker rechts legt de linkerhand op de binnenkant van de linker pols van de leerling. De rechterarm van de pakker gaat onder de linker oksel van de leerling door en pakt zijn eigen pols vast. De elleboog van de leerling wordt hoog naar achteren onder de oksel van pakker rechts gebracht (zie foto 6). <i>Maatwerkoptie*:</i> Indien er onvoldoende controle op de leerling is, kan de woordvoerder besluiten dat pakker rechts de leerling met de rechterschouder voorover buigt (zie foto 5). Foto 6

* Deze optie dient alleen uitgevoerd te worden mits dit door de school bepaald is en het personeel dit is aangeleerd tijdens de training. Men dient zich bewust te zijn van de risico's die dit met zich mee brengt.